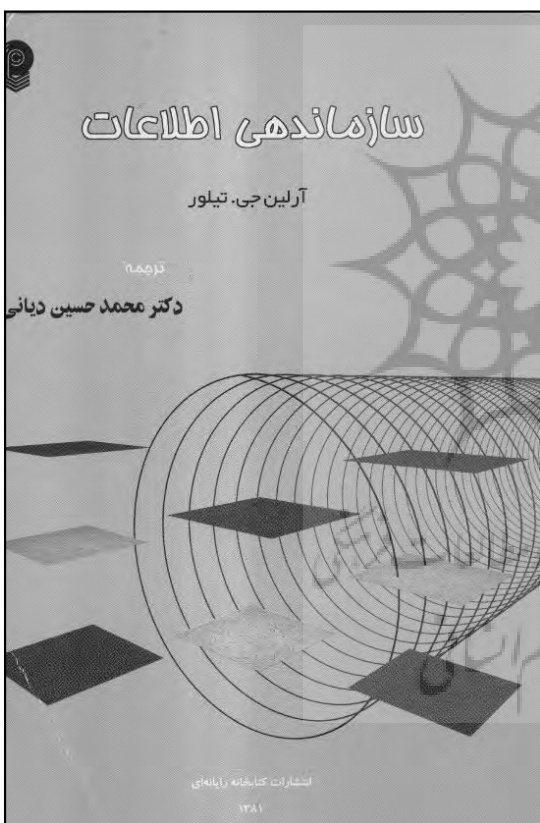

سازماندهی اطلاعات تنها وسیله دستیابی سریع و آسان به دانش موجود بشر است

○ حسین پاشایی زاد
کارشناس ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی

نقد و بررسی

○ آلین جی. تیلور، سازماندهی اطلاعات،
مترجم دکتر دیانی، مشهد: کتابخانه رایانه‌ای،
چاپ اول، ۱۳۸۱،
۳۱۹ صفحه، وزیری، شمیز

تولید و انتشار حجم عظیمی از اطلاعات، خواه به صورت چاپی و خواه به شکل الکترونیکی، اهمیت سازماندهی اطلاعات به منظور تسهیل بازیابی آن را بیشتر کرده است. از طرف دیگر، ظهور ابزارها و رسانه‌های جدید اطلاع‌رسانی مثل اینترنت و پایگاه‌های داده‌ای، روشهای سنتی سازماندهی اطلاعات را به چالش گرفته است.

این کتاب به بررسی سیر تحولات روی داده در سازماندهی دانش و اطلاعات بشری و اهمیت آن در دوره‌های مختلف تاریخ از روزگاران باستان گرفته تا به امروز - ولو بصورت مختصر - می‌پردازد و از این رو می‌توان عنوان «تاریخچه سازماندهی اطلاعات» را نیز برای آن برگزید. در این کتاب ابزارها، فنون قواعدسازی و استانداردهای مربوط به سازماندهی و نیز بازیابی اطلاعات به طور اجمالی بررسی شده است.

متأسفانه درباره نویسنده کتاب، اطلاعات چندانی در دست نگارنده نبوده است ولی می‌توان درباره سمت علمی و فعالیت‌های پژوهشی مترجم محترم، دکتر محمدحسین دیانی اطلاعات مختصری ذکر کرد. ایشان استاد رشته کتابداری و اطلاع‌رسانی دانشگاه فردوسی مشهد هستند و جزء معدود افراد در ایران می‌باشند که توانسته‌اند به درجه استادی این رشته ارتقاء یابند. دکتر دیانی در حوزه کتابداری و اطلاع‌رسانی دارای آثار تالیفی و ترجمه‌ای زیادی است که عبارتند از: ۱ - فهرست مقالات حقوقی ۱۳۴۶ تا ۱۳۵۱ (۱۳۶۴)؛ روشهای تحقیق در کتابداری (۱۳۶۹)؛ مبانی مرجع، فنون پرسش‌کاوی و پاسخ‌یابی از منابع کتابخانه (۱۳۷۰)، ترجمه با همکاری؛ محاسبات آماری با نرم‌افزار PCTAB (۱۳۷۳)، ترجمه با همکاری) مصاحبه در بخش مرجع کتابخانه (۱۳۷۴)، ترجمه؛

مجموعه‌سازی (۱۳۷۸)؛ مفاهیم و روشهای ذخیره و بازیابی اطلاعات از نرم‌افزارهای کتابخانه‌های فارسی (۱۳۷۸ با همکاری)؛ مقدمه‌ای بر آرشیو (۱۳۷۷)؛ مواد و خدمات مرجع، فشرده درسها (۱۳۷۹)؛ سنجش خوانایی نوشته‌های فارسی (۱۳۷۹)؛ مباحث بنیادی در کتابداری و اطلاع‌رسانی ایران (۱۳۷۹)؛ مواد و خدمات کتابخانه برای نوسودان، کودکان و نوجوانان، فشرده درسها (۱۳۸۰)، فراهم‌آوری و مجموعه‌سازی (۱۳۸۰)، و اقتصاد اطلاعات: راهنمای تحلیل اقتصادی و هزینه سودمندی برای کارشناسان اطلاعات (۱۳۸۰)، ترجمه با همکاری).

بازیابی اطلاعات به سازماندهی اطلاعات وابسته است. در تمام جنبه‌های زندگی اطلاعات موردنیاز است. برای آگاهی از عوامل مؤثر در سلامتی، به منظور ایجاد درک متقابل در افراد، این که چگونه با یک فرد ارتباط برقرار کنیم، چگونه چیزهای خراب را تعمیر کنیم یا حتی برای گسترش روابط دانش به اطلاعات نیاز داریم

Ronald را ذکر می‌کند که برای کنترل کتابشناختی شش نوع کارکرد را مشخص کرده است. این کارکردها عبارتند از:

۱. تشخیص وجود انواع مختلف بسته‌های حامل اطلاعات به همان صورتی که دسترس پذیرند؛
۲. شناسایی آثار موجود در یک اثر یا آثاری که بخشی از یک اثرند؛
۳. گردآوری منظم بسته‌های حامل اطلاعات به صورت مجموعه در کتابخانه‌ها، آرشیوها، موزه‌ها، بایگانی‌های موجود در اینترنت و مخازن دیگر؛
۴. تهیه فهرستی از بسته‌های اطلاعاتی مبتنی بر قواعد استاندارد مستندسازی؛
۵. تهیه راه‌های دسترسی به اطلاعات از طریق نام، عنوان، موضوع و راه‌های مفید دیگر؛
۶. تهیه ابزارهای تعیین محل برای هرکدام از بسته‌های حامل اطلاعات یا رونوشت آنها (ص ۳ و ۴).

نویسنده در فصل دوم به تشریح ابزارهای بازیابی می‌پردازد و در پاسخ به این سؤال که چرا به ابزارهای بازیابی نیاز داریم می‌نویسد: «ابزارهای بازیابی نظام‌هایی هستند که برای بازیابی اطلاعات ساخته شده‌اند. این ابزارها دربرگیرنده پیشینه‌هایی هستند که جانشین برای بسته‌های اطلاعاتی می‌باشند. یعنی هر پیشینه جانشین (که توصیف یا فراداده نیز نامیده می‌شود) اطلاعات کافی مانند نویسنده، عنوان و تاریخ خلق اثر بدست می‌دهد تا به عنوان بازنمونی مختصر از بسته اطلاعاتی مورد استفاده قرار گیرد. پیشینه‌های جانشین براساس «نقاط بازیابی» مرتب یا بازیابی می‌شوند» (ص ۱۹).

مؤلف در فصل سوم کتاب، «تحولات در سازماندهی به اطلاعات مکتوب در تمدن غرب» را مورد بررسی قرار می‌دهد. این فصل در واقع، به ارایه تاریخچه مختصری از سیر و روند تحولات و پیشرفت‌های به عمل آمده در حوزه سازماندهی دانش بشری از روزگاران باستان تا امروز و از الواح گلی گرفته تا ماشینی شدن کتابخانه‌ها می‌پردازد. سومریان از الواح گلی به منزله شکل قالب ابزار حامل اطلاعات استفاده می‌کردند. در حدود ۱۵۰۰ سال قبل از میلاد،

کتاب حاضر دارای مقدمه‌های جداگانه‌ای از مؤلف و مترجم است. شاید اولین چیزی که نظر خواننده حرفه‌ای این کتاب را به خود جلب می‌کند نام مترجم محترم است؛ زیرا هرکسی که در ایران با رشته کتابداری و اطلاع‌رسانی سر و کار داشته باشد با آثار تألیفی و ترجمه‌ای آقای دکتر دیانی، استاد محترم کتابداری و اطلاع‌رسانی دانشگاه مشهد به خوبی آشناست و از اینرو انتظار یک ترجمه سلیس و روان از این کتاب را دارد.

نویسنده، هدف از نگارش این کتاب را قادر ساختن دانشجویان، کتابداران، اطلاع‌رسانان و سایر علاقه‌مندان به سازماندهی اطلاعات در درک نظریه، اصول، استانداردها، ابزارهای زیربنایی سازماندهی به اطلاعات در همه انواع محیط‌ها، می‌داند (مقدمه مؤلف). این کتاب در ده فصل تدوین شده است. فصل اول سازماندهی در تلاش‌های بشری نام گرفته است. در این فصل نویسنده به بحث درباره این که بشر نیاز مبرم به سازماندهی دارد، چرا به سازماندهی نیازمندیم؟ چرا به سازماندهی اطلاعات نیازمندیم؟ سازماندهی اطلاعات ثبت شده چیست؟ و سازماندهی اطلاعات قابل دسترس در محیط‌های مختلف چیست؟ می‌پردازد و مباحث فرعی‌تری چون کتابخانه‌ها و آرشیوها، موزه‌ها و گالری‌های هنری، اینترنت، مدیریت داده‌ها و محیط‌های اداری را مورد بررسی قرار می‌دهد. وی در پاسخ به این پرسش که چرا به سازماندهی نیازمندیم؟ می‌نویسد: «بازیابی اطلاعات به سازماندهی اطلاعات وابسته است. در تمام جنبه‌های زندگی اطلاعات موردنیاز است. برای آگاهی از عوامل مؤثر در سلامتی، به منظور ایجاد درک متقابل در افراد، این که چگونه با یک فرد ارتباط برقرار کنیم، چگونه چیزهای خراب را تعمیر کنیم یا حتی برای گسترش روابط دانش به اطلاعات نیاز داریم. بعضی از این اطلاعات قبلاً جذب شده و در ذخیره‌گاه دانش فرد قرار گرفته است، اما بعضی دیگر نیاز به جست و جو و کاوش دارد. وقتی سازماندهی وجود نداشته باشد، پیدا کردن اگر نگوئیم غیرممکن، دشوار است... سازماندهی اطلاعات این امکان را فراهم می‌کند که پیشینه قابل استفاده‌ای از فعالیتهای بشری را برای نسل آینده حفظ کنیم» (ص ۲). وی در پاسخ به این سؤال که سازماندهی اطلاعات ثبت شده چیست؟ نظر رونالد هاگلر (Hagler)

استانداردهای مختلف کدگذاری نظر دارد. پیشنهادها جایگزین در ابزارهای کتابشناختی باید کدگذاری شوند تا با قرار دادن آنها در رایانه قابل پردازش باشند. فهرست‌نویسی ماشین‌خوان (MARC) یکی از استانداردهایی است که برای کدگذاری پیشنهادها استفاده شده طی چندین دهه گذشته مورد استفاده بوده است. «استاندارد بین‌المللی زبان نشانه‌گذاری (SGML) در دهه ۱۹۹۰ بوجود آمد و برای کدگذاری پیشنهادها جایگزین به کار گرفته شد. زبان نشانه‌گذاری فرامتن (HTML) در تار جهان‌گستر [اینترنت] مورد استفاده قرار گرفت (ص ۶۳). مباحث مطرح شده در این فصل عبارت است از: چرا پیشنهادها را کدگذاری می‌کنیم؟ مثالهایی از استانداردهای کدگذاری در حال استفاده، رمز‌نویسی‌ها، استاندارد رمز واحد، آوانویسی، قالب مارک، قالب یو. اس. مارک (US MARC)، قالب یونی‌مارک، استاندارد بین‌المللی برای زبان نشانه‌گذاری و فرمت مدارک قابل انتقال.

مؤلف در فصل پنجم به بحث ابرداده: توصیف توجه دارد. وی در تعریف ابرداده می‌گوید: «ابرداده به معنی یک پیشینه کامل، شاهد رمزگذاری است که جایگزین یک مدارک بزرگتر یا مجموعه‌ای از ابزارهای کتابشناختی شده و آن را توصیف می‌کند» (ص ۱۰۷). وی در ادامه می‌نویسد: «ابرداده دربرگیرنده رمزگذاری است. بنابراین غالباً شامل پیشنهادها چاپ شده بر روی کاغذ نمی‌شود. ابرداده ممکن است دربرگیرنده اطلاعات توصیفی درباره محتوا، کیفیت، شرایط، یا ویژگیهای داده باشد» (ص ۱۰۷). در سطحی ساده، در ایجاد ابرداده برای یک بسته اطلاعاتی سه جزء وجود دارد که عبارت است از: ۱. کدگذاری، ۲. فراهم‌آوری توصیفی از بسته اطلاعاتی همراه با اطلاعات لازم برای مدیریت و حفاظت بسته‌های اطلاعاتی، ۳. فراهم آوردن امکان دسترسی به این توصیفات (ص ۱۰۷). مباحث عمده این فصل عبارت است از: پیشنهادها کتابشناختی جایگزین / و ابرداده چیست؟ پیشنهادها جایگزین چگونه به وجود می‌آیند، استانداردهای بین‌المللی توصیف کتابشناختی برای تک‌نگاشتها ISBD، تأثیر محیط بر شیوه ایجاد پیشنهادها جایگزین.

عنوان فصل ششم ابرداده: دسترسی و کنترل نام دارد. «بسیاری از مطالعات تحقیقی نشان داده است که کاربران برای بیان یک مفهوم، اندیشه و تصور از واژه‌های یکسان و مشابه استفاده نمی‌کنند. نویسندگان نیز، ضرورتاً، از واژه‌های یکسان برای نوشتن در مورد یک مفهوم استفاده نمی‌کنند. نویسندگان الزاماً نام یا شکل یکسانی از نام، از میان نوشته‌های حرفه‌شان به خاطر نگه نمی‌دارند. تنالگانها الزاماً دو واژه یکسان در مدارکشان استفاده نمی‌کنند و به شکل یکسان از نام برای همه کس شناخته شده‌اند... به این دلایل... پیشنهادها

هیته‌ها به ضرورت انتقال اطلاعات کتابشناختی به عنوان قسمتی از اثر مکتوب پی برده بودند. الواح آنها قسمتی به نام انجمه داشت که تعداد لوح‌های یک رشته - عنوان و گاهی نویسنده آن - را مشخص می‌کرد (ص ۴۲). حدود ۶۵۰ سال قبل از میلاد، کتابخانه نینوا ایجاد شد که برای حفظ نظم و اعتبار آن دقت زیادی اعمال شده بود. کتابخانه‌های بزرگ پرگاموم و اسکندریه، دو مرکز فعال روزگار باستان در تمدن یونان از پیناکس‌ها به منزله سیاهه موجودی کتابخانه استفاده می‌کردند. در قرون وسطی، در اروپا، کتابخانه‌های کلیساها و صومعه‌ها پیشرفت زیادی کردند و در آنها به تهیه فهرستهایی همانند سیاهه موجودی توجه می‌شد در دوره نوزایی، پیشرفتهای بیشتری حاصل شد که از آن جمله می‌توان به مطرح شدن رف برگه اشاره کرد. در اواسط قرن پانزدهم با اختراع چاپ، انقلاب شگرفی در کتابت روی داد. این اختراع مهم نیاز به کنترل کتابشناختی را ضروری ساخت. در قرون بعد، مباحث مربوط به تدوین قوانین فهرستهای رده‌ای و نمایه‌ها مطرح شد. آنتونی پانیزی از ارزش فهرست‌نویسی و تحلیل موضوعی سخن به میان آورد. در سال ۱۸۳۶ کمیته‌ای از طرف مجلس عوام مسئول رسیدگی به مدیریت موزه بریتانیا و وظایف آن شد. یکی از این امور وضعیت فهرستها و فهرست‌نویسی بود. در سال ۱۸۷۶ چارلز امی کاتر قوانین فهرستهای فرهنگی چاپی را منتشر کرد. وی اولین کسی بود که برای سرعنوانهای موضوعی، قوانینی پیشنهاد کرد.

نویسنده کتاب، قرن بیستم را دوره قواعدسازی می‌داند. در سال ۱۹۰۸ انگلستان و آمریکا درباره وضع قواعد فهرست‌نویسی با هم همکاری کردند. در نتیجه این همکاری و تلاشهای دیگر در سال ۱۹۶۷ قواعد فهرست‌نویسی انگلومریکن منتشر شد. در سال ۱۹۷۴، فدراسیون انجمنهای بین‌المللی کتابداری، استاندارد بین‌المللی کتابشناختی توصیفی را منتشر ساخت. اهداف این استاندارد که به ISBD مشهور است این بود که پیشنهادها کتابشناختی منابع متفاوت را با وجود مانع زبانی قابل تبادل سازد و امکاناتی برای تبدیل این گونه پیشنهادها به فرمهای ماشین‌خوان فراهم سازد. در سال ۱۹۷۸، ویرایش دوم قوانین انگلومریکن با عنوان AACR۲ منتشر شد تا موارد موردنظر در ISBD، قواعد مربوط به مواد غیرکتابی را در خود بگنجانند و نیز به پردازش ماشینی پیشنهادها کتابشناختی کمک کند. در سال ۱۹۸۸، آخرین ویرایش AACR۲ منتشر شد. همچنین در این قرن شاهد به وجود آمدن رده‌بندی‌های مختلف همچون رده‌بندی دهدهدی دیویی، رده‌بندی کنگره، رده‌بندی دهدهدی جهانی و رده‌بندی چهارم به پیدایش و شرح و توصیف

نویسنده در فصل چهارم به پیدایش و شرح و توصیف

کتابشناختی به نقاط دسترسی نیاز دارند که یکی از آنها باید به عنوان مهمترین مشخص شود و این نقاط دسترسی باید در همه پیشینه‌ها نشان داده شود» (ص ۱۳۵). عناوین فرعی این فصل انتخاب نقاط دستیابی، کنترل (مستندات) دستیابی، کنترل (مستند) دستیابی بین‌المللی است که هرکدام به زیربخشهای دیگر تقسیم می‌شود.

نویسنده در فصل هفتم کتاب، رویکردهای کلامی برای تدارک دسترسی موضوعی به بسته‌های اطلاعاتی را در دو قسمت بررسی کرده است: قسمت اول مربوط به رویکرد موضوعی به ذخیره و بازیابی اطلاعات است. نویسنده معتقد است که جویندگان اطلاعات در جست و جوی مدارک یا اطلاعات مرتبط با موضوعی خاص هستند. لذا برای نتیجه‌بخش بودن این جست و جوها باید مدارک و جایگزینهای مدارک در نمایه‌ها، کتابشناسیها، پایگاههای اطلاعاتی و غیره به گونه‌ای نظم داده شوند که اقلام مربوط به موضوعات خاص مورد توجه جویندگان، قابل بازیابی باشد و از این حیث توجه به رویکرد موضوعی برای دسترسی و اکتشاف داده‌ها، اطلاعات و مدارک بسیار با اهمیت است (ص ۱۶۳).

عناوین فرعی این قسمت عبارت است از: فرآیند تحلیل موضوعی، برگردان مفاهیم به اصطلاح نمایه‌ای، زبان نمایه‌سازی و لغت هستی‌شناسی. در قسمت دوم فصل هفتم نیز مؤلف به نظامهای نمایه‌سازی: اصول نمایه‌های چاپی می‌پردازد. وی نظامهای نمایه‌سازی را فرآیند ساخت رشته‌ای از شناسه‌های نظام‌مند برای درج در فهرست کتابخانه‌ای یا نمایه چاپی تعریف می‌کند و پس از تعریف نظام نمایه‌سازی به ذکر انواع نظامهای نمایه‌سازی می‌پردازد و ویژگیها و اصول هرکدام را به اختصار شرح می‌دهد. مباحثی که در این قسمت مطرح می‌شود عبارت است از: نظامهای نمایه‌سازی پیش‌هما را و پس‌هما را، معیارهای انتخاب جزء مهم در موضوعی مرکب از چند واژه، ساختار ارجاعی برای واژه‌هایی که در ابتدای یک موضوع مرکب قرار نگرفته‌اند، نمایه‌سازی زنجیره‌ای و فرآیند نمایه‌سازی موضوعی.

در فصل هشتم، موضوع رده‌بندی بررسی می‌شود. نویسنده معتقد است که ریشه نظامهای رده‌بندی امروزی در تئوری مقوله‌های ارسطو نهفته است. طی قرنهای متمادی فیلسوفان برای مقوله‌بندی دانش تلاش کرده‌اند. اگرچه پیشتر رده‌بندی با مقوله‌بندی یکی گرفته می‌شد، در قرن بیستم رده‌بندی با نسبت دادن نوعی نشانه به بسته‌های مادی اطلاعات ارتباط پیدا می‌کند و در ذهن بسیاری از افراد ارتباط رده با مقوله به سستی گراییده است. با وجود این، مقوله‌های ابداعی فیلسوفان گذشته همچنان اساس و پایه‌ای برای طرحهای رده‌بندی مورد استفاده امروز فراهم آورده‌اند. وی می‌گوید: «به طور

خلاصه دو کاربرد مهم برای نظریه رده‌بندی وجود دارد: ۱. نظریه‌های جدید می‌توانند در توسعه و بازنگری طرحهای موجود که اغلب طرحهای عمومی بزرگی هستند به کار برده شوند. ۲. نظریه‌های جدید می‌توانند به عنوان زیربنای طرحهای جدید به کار برده شوند» (ص ۲۴۷).

فصل نهم کتاب به بحث نظم‌دهی و نمایش اختصاص دارد و در آن موضوعاتی مانند نظم‌دهی بسته‌های اطلاعاتی مادی، نظم‌دهی بسته‌های اطلاعاتی غیرمادی، نظم‌دهی پیشینه‌های جانشین ابرداه و غیره مطرح می‌شود. در فصل دهم موضوع طراحی نظام بحث می‌شود و پرسشهایی از این دست که طراحی نظام چگونه با سازماندهی به اطلاعات مرتبط است؟ چگونه نظامهای موجود می‌توانند به گونه‌ای مؤثر مورد استفاده و تفسیر قرار گیرند؟ چه پیشنهادهایی برای بهبود نظامهای جاری و آینده وجود دارد.

نقد و بررسی کتاب: همانگونه که از خلاصه فصول برمی‌آید دامنه و گستره مباحث مطرح شده در این کتاب بسیار زیاد است و از اینرو به ذکر کلیاتی درباره هر موضوع بسنده شده است و این برای خوانندگان مبتدی این حوزه چندان قابل استفاده نخواهد بود و بیشتر برای دانشجویان سال آخر دوره لیسانس و دانشجویان فوق‌لیسانس و سایر کسانی که در این حوزه دارای مطالعات لازم هستند مفید می‌باشد. شاید بتوان گفت که یکی از ویژگیهای مثبت کتاب مطرح کردن مباحث مختلف، متنوع و جدید مبتلا به این حوزه در آن است و این می‌تواند انگیزه‌ای باشد تا خواننده علاقمند و حرفه‌ای به کتابهای دیگری که بطور عمیق به اینگونه مباحث پرداخته‌اند مراجعه کند. البته کتاب دارای اشکالاتی نیز هست. برخی از این اشکالات به ترجمه و چاپ وارد است مثل:

۱. وجود برخی اشتباههای چاپی: شماره صفحات در فهرست مندرجات (صفحه ۱۲۰ سطر اول، ص ۱۳۶ سطر اول، ص ۱۴۴ سطر آخر، ص ۱۶۵ سطر اول، ص ۲۳۸ سطر اول؛
۲. وجود برخی واژه‌های ثقیل و نامفهوم در متن «بطور سنخی» در ص خ، «یک توصیف سنخی» در ص ۲۰؛
۳. برخی جملات از سلاست و روانی کافی برخوردار نیست.
۴. آنچه در انتهای کتاب جلب نظر می‌کند نبود نمایه و واژه‌نامه است که برای کتابی در حوزه علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی یک نقص اساسی شمرده می‌شود.
۵. همچنین مترجم محترم مشخص نکرده است که تاریخ چاپ نسخه اصلی کتاب چه سالی است.